

Designing a social entrepreneurship curriculum model in higher education based on the Acker Pattern

Seiedehfatemeh hosseini, majid aliasgari, Abbas Gholtash, Fatemeh Ahmadbeigi

¹ PhD. Student of Education.Humanity siencess, Islamic Azad University, North Tehran branch, Tehran, Iran.

² Associate Professor of Curriculum Studies, School of Education, Kharazmi University, Tehran, Iran

³ Department of Curriculum Studies, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Fars, Iran.

⁴ Department of Education.Humanity siencess, Islamic Azad University, North Tehran branch, Tehran, Iran.

Review

Today, higher education centers, especially in developed countries, in addition to their primary role of teaching and promoting science and expanding research, should include other activities in their work program and among the goals of the university to establish closer ties with the community around them. Therefore, the purpose of this study is to design a model of social entrepreneurship curriculum in higher education, which was designed using the model of the ten elements of Acker. This research is a qualitative research that was done by deductive content analysis and open and axial coding. Participants included 4 groups of social entrepreneurs, faculty members of entrepreneurship, curriculum planning and sociology who were interviewed using semi-structured interviews with validated validity and snowball technique and theoretical saturation. Then, using the opinion of 7 social entrepreneurship experts and curriculum planners, the obtained model was validated and at the end, the final model of social entrepreneurship curriculum in higher education was designed And compiled based on model of Acker curriculum.

key words: curriculum ,Entrepreneurship, higher education, socialentrepreneurship

طراحی مدل برنامه‌ریزی درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بر اساس الگوی اکر

سیده فاطمه حسینی، مجید علی عسگری*، عباس قلناش، فاطمه احمد بیگی

^۱ دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

^۲ دانشیارگروه علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (استاد مدعو گروه علوم تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

^۳ دانشیارگروه علوم تربیتی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، فارس، ایران

^۴ استادیارگروه علوم تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

امروزه مراکز آموزش عالی، به‌خصوص در کشورهای پیشرفته، علاوه بر نقش اولیه خود یعنی آموزش و ترویج علم و گسترش تحقیقات، فعالیت‌های دیگری را هم باید در برنامه‌ی کاری خود و جزء اهداف دانشگاه قرار دهند تا ارتباط نزدیکتری را با جامعه‌ی پیرامون خود برقرار نمایند؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر، طراحی مدل برنامه‌ی درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی است که با استفاده از الگوی عناصر دهگانه‌ی اکر طراحی شده است. این پژوهش جزء پژوهش‌های کیفی است که با روش تحلیل محتوای قیاسی و کدگذاری باز و محوری انجام شد. مشارکت‌کنندگان شامل ۴ گروه متخصصان کارآفرین اجتماعی، استادان هیأت علمی کارآفرینی، برنامه‌ریزی درسی و جامعه‌شناسی بودند که با استفاده از مصاحبه‌ی نیمه ساختاریافته با روایی مورد تأیید و با تکنیک گلوله برفی و اشباع نظری مصاحبه شدند. سپس با استفاده از نظر ۷ متخصص کارآفرینی اجتماعی و برنامه‌ریزی درسی مدل به‌دست آمده اعتباربخشی و در پایان مدل نهایی برنامه‌ی درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بر اساس الگوی برنامه‌ی درسی اکر طراحی و تدوین شد.

کلمات کلیدی: آموزش عالی، برنامه‌ی درسی، کارآفرینی، کارآفرینی اجتماعی

مقدمه

استفاده از واژه‌های کارآفرینی اجتماعی، چه در ایران و چه در فضای بین‌المللی، به نسبت جدید است؛ زیرا این عبارت با فرایند رفع نیازهای اجتماعی انسان‌ها همراه بوده و محرک‌های کارآفرینانه برای رفع این نیازها ریشه‌ای قدیمی دارد. به هر حال، مدت‌ها طول کشیده تا این پدیده شناسایی و بررسی شود و ادبیات آن ارائه گردد. در دهه‌های اخیر با افزایش مشکلات اجتماعی در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، این مقوله به عنوان مسیری برای حل مشکلات اجتماعی، ایجاد ارزش اجتماعی و افزایش رفاه انسان‌ها اهمیت بیشتری یافته است (Azizi & Malajardi, 2017).

نیاز مبرم کشور به توسعه اجتماعی - اقتصادی از طریق کارآفرینی اجتماعی از یک سو و ماهیت زمینه‌ای کارآفرینی اجتماعی از سوی دیگر توسعه کارآفرینی اجتماعی در ایران را به موضوعی حائز اهمیت تبدیل می‌کند. اهمیت کارآفرینی اجتماعی به این دلیل است که در پی یافتن راه‌حلی اثرگذار و پایدار است که در بیشتر نقاط جهان اجراشدنی باشد. کشور ما نیز در مسیر برداشتن گام‌هایی به سمت توسعه و پیشرفت بوده و مطرح کردن مقوله کارآفرینی اجتماعی در ایران می‌تواند به سرعت‌بخشی روند پیشرفت کمک کند. کارآفرینان اجتماعی با بهره‌برداری از فرصت‌هایی که دیگران نادیده می‌گیرند، نسبت به رشد جامعه با رویکردهای جدید و خلق راه‌حلی برای بهبود وضع آن اقدام می‌کنند (maleki et al, 2015). کارآفرین اجتماعی مشکل را در جامعه می‌بیند (یک تعادل ناعادلانه) و از این فرصت به وجود آمده برای حل آن مشکل به صورت نوآورانه و ایجاد یک تعادل جدید و پایدارتر استفاده می‌کند (maniaka, 2015).

آموزش کارآفرینی اجتماعی باعث ایجاد متفکران انتقادی می‌شود که انگیزه موفقیت دارند. همانطور که الیزابت کانن رئیس سابق دانشگاه کلگری نوشت: «بیان نظرات خود، فشار بر محدودیت‌های رشته خود، تحریک‌آمیز کردن رشته هم نوعی کارآفرینی اجتماعی

است... کارآفرینی اجتماعی بسیاری از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌ها را رها و آزاد می‌کند.» (Hirst 2020). اجلاس جهانی ژوهانسبورگ و دوره ۲۰۰۵-۲۰۱۴ توسط سازمان ملل متحد به عنوان دوره آموزشی با تمرکز بر توسعه پایدار اعلام شد. با این تصمیم موضوع پایداری به طور دقیق‌تری در دستور کار آموزش و پرورش قرار داده شد. معلمان می‌توانند به توسعه پایدار در زندگی اجتماعی و همچنین توسعه پایدار اقتصادی کمک کنند. برای پایداری معلمان باید کارآفرینان اجتماعی و نوآور باشند. کارآفرینی اجتماعی بر اجتماعی بودن به همراه کارآفرینی تأکید دارد. نوآوری شامل نوآوری‌ای است که از نظر اقتصادی و اجتماعی ارزش ایجاد کند (Erden, 2020).

آموزش و رشد افراد برخوردار از شاخصه‌ها و ویژگی‌های کارآفرینانه اجتماعی، هیچ‌گاه به خودی خود و در خلأ بروز پیدا نمی‌کند بلکه نیازمند یک جریان آموزشی و یا به عبارت بهتر برنامه‌ریزی درسی و قبول مسئولیت توسط نظام آموزشی در سطوح و مقاطع تحصیلی مختلف به‌ویژه مقطع آموزش عالی است.

آموزش کارآفرینی در آموزش عالی در هر برهه زمانی متأثر از ایدئولوژی‌های برنامه درسی است که نشأت گرفته از باورها و دیدگاه‌های افراد همچون استادان، مؤلفان و طراحان برنامه درسی است؛ بدین صورت که این افراد در طی فرایند تعیین چارچوب برنامه درسی با توجه به باورها، تجربیات و دیدگاه‌ها و به طور کلی ایدئولوژی‌های برنامه درسی خود نسبت به تعیین و چگونگی عناصر برنامه درسی تصمیم‌گیری می‌کنند. بدیهی است که همین امر باعث شده است که تعیین و چگونگی عناصر برنامه درسی متأثر از ذهنیات افراد دخیل در طراحی، تدوین و کاربست برنامه درسی گردد و ارزش‌های اصلی چارچوب برنامه درسی آموزش کارآفرینی مورد غفلت قرار گیرد (Malekipour & al, 2019)؛ بنابراین برنامه‌ریزان درسی باید الگو، چارچوب و یا مدلی را برای آموزش کارآفرینی اجتماعی طراحی نمایند که بهترین اثرگذاری را بر دانشجویان داشته باشد.

پاسخگوی نیازهای در حال تحول جامعه و بخش‌های مختلف آن باشد. حرکت در این مسیر، مستلزم وجود منابع و مستندات علمی درخور و فراهم بودن فرهنگ کار علمی است (Fathi Vajargah, 2014:9).
ضرورت آموزش کارآفرینی اجتماعی در دانشگاهها چیست؟

بدون شک در دوران معاصر، تعلیم و تربیت یکی از مهمترین فعالیتهای بشر در تمام جوامع محسوب می‌گردد. پیچیدگی فزاینده ساختارهای اجتماعی و لزوم تربیت و آماده‌سازی شهروندان برای زندگی در محیط تحول‌یابنده از یک سو و تعدد دیدگاه‌ها و رویکردهای تربیت درباره نقشه‌ای که آدمیان در قرن جدید ایفا خواهند نمود از سوی دیگر، بیش از پیش مسئولان و مقامات تعلیم و تربیت را دل‌مشغول هدایت و سازماندهی فرآیندهای آموزش نموده است. در این میان برنامه‌درسی به عنوان محوری‌ترین عامل در تعیین سرنوشت نسل آینده از اهمیتی دوچندان برخوردار است (talebzadeh, 2004).

از آنجا که نظام آموزش عالی با سایر نظام‌های جامعه پیوستگی دارد، در صورت عدم تناسب برنامه‌درسی آموزش عالی با نیازهای اجتماعی، شاهد بیکاری یا مهاجرت فارغ‌التحصیلان نظام آموزش عالی خواهیم بود؛ بنابراین هم‌راستا با افزایش تقاضای اجتماعی برای آموزش عالی، تغییر برنامه‌درسی متناسب با مشاغل نوظهور ضرورت پیدا می‌کند؛ در غیر اینصورت شاهد توسعه کمی و کیفی ناموزون در آموزش عالی خواهیم بود (Sohrabi & et al, 2021).

توسعه کارآفرینی اجتماعی، از جنبه‌های گوناگون مورد توجه قرار گرفته است؛ آموزش یکی از جنبه‌های مهم در گسترش کارآفرینی اجتماعی است که مورد توجه بسیاری قرار گرفته است. کارآفرینی اجتماعی رشته نوظهوری است که هم توجه اعضای علمی (مارتین و اوسبرگ، میر و مارت) و هم سازمان‌های اجتماعی مدنی را به خود جلب نموده است (آشوکا، شوآب و...). در عین تازه بودن مفهوم کارآفرینی

(گیب، ۲۰۰۰) اعتقاد دارد دانشجویان باید به گونه‌ای پرورش یابند که قابلیت‌های کارآفرینانه در آنها رشد یابد. این امر زمانی محقق می‌شود که کارآفرینی در قالب و ساختار برنامه‌های درسی دانشگاهها و مراکز آموزش جایگاهی شایسته داشته باشد (amini et al, 2013:148).

(Barent&Quant, 2005) بیان می‌دارد که برنامه‌های درسی در آموزش عالی یکی از زیرنظام‌هایی است که نقش اساسی در متحول شدن آموزش عالی و جامعه دارد؛ زیرا آموزش عالی از طریق برنامه‌های درسی مصوب در تلاش است به اهداف مطلوب دست یابد؛ بنابراین، برنامه‌های درسی به عنوان مهم‌ترین درون‌داد و قلب تپنده آموزش عالی اهمیت خاصی دارد و یکی از عناصر مهم و عوامل تأثیرگذار در تعیین میزان موفقیت و شکست‌های نظام آموزش عالی محسوب می‌شود (kiaei, 2018:42). همانند کارآفرینان اقتصادی و تجاری، جامعه به کارآفرینان اجتماعی هم نیازمند است؛ افرادی که تشخیص دهند در کجا فرصتی برای حل برخی نیازهای ارضا نشده وجود دارد. این قضیه می‌طلبد که افراد تحصیل کرده در دانشگاهها با مهارت و علم کارآفرینی اجتماعی آشنایی کافی داشته باشند و بتوانند آن را با رشته تخصصی خود درآمیزند تا کارآفرین اجتماعی موفق باشند.

نظام آموزش عالی در کشورمان طی دو دهه گذشته، فراز و نشیب‌های زیادی را تجربه کرده و در این میان گرایش به توسعه کمی را شاید بتوان مهمترین مشخصه آن به حساب آورد. از میان برنامه‌های سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زمزمه توجه به کیفیت مطرح شد و در این بین برنامه‌های درسی دانشگاهی و اصلاح آنها مورد توجه قرار گرفت. نگاهی به روند توسعه برنامه‌درسی در سطح جهان نشان می‌دهد که به این مقوله در آموزش عالی توجه کمی شده و برنامه‌های درسی دانشگاهی کمتر توجه متخصصان برنامه‌درسی را به خود جلب نموده است. شکی نیست برنامه‌های درسی به عنوان قلب نظام آموزش عالی ضروری است

اجتماعی، نوآورانی که برای حل مسائل اجتماعی، به ظرفیت‌های کارآفرینانه متوسل شده‌اند از دیرباز وجود داشته‌اند؛ نوآورانی که به مسأله فقر، آموزش، بهداشت، هنر و امثال آن توجه داشته‌اند و از این طریق توانسته‌اند زندگی هزاران نفر را در نقاطی از جهان متحول سازند. علاقه علمی به کارآفرینی اجتماعی، در حال رشد است. دانشکده‌های کسب و کار (یوسی برکلی، کلمبیا، استنفورد، ال بی اس و آکسفورد) در ۱۵ سال اخیر در این زمینه، رشته‌ها و برنامه‌های درسی داشته‌اند. دانشجویان این دانشگاه‌ها نه تنها باید با مفهوم کارآفرینی اجتماعی آشنا شوند؛ باید مهارت‌ها، توانایی‌ها و نگرش آن‌ها نسبت به تأسیس مؤسسه‌ای با رویکرد اجتماعی تقویت گردد. همچنین آنها معتقدند دانشگاه‌ها باید دانشجویان را به تفکر در فعالیت‌های کارآفرینانه تشویق کنند (elami, 2014: 104).

مشکلات اجتماعی امروز نیاز به توجه روشنفکران و کارآفرینان جهان دارند. برای آماده‌سازی نوآوران آینده، مؤسسه‌هایی که رهبران فردا را پرورش می‌دهند - دانشگاه‌های ما - دانشجویان را به مهارت‌هایی مجهز می‌کنند که مستلزم ایجاد تغییر معنا دارند. برخی از دانشگاه‌ها که در این زمینه به صورت فوق برنامه فعالیت می‌کنند به شرح زیرند:

۱- دانشگاه پنسیلوانیا

مدرسه وارتون یک دوره لیسانس در زمینه تأثیر و مسئولیت اجتماعی و همچنین یک دوره MBA/MSW را با همکاری مدرسه سیاست و عمل اجتماعی پن(پنسیلوانیا) ارائه می‌دهد. در مدرسه سیاست و عمل اجتماعی پن شما می‌توانید فوق لیسانس کار اجتماعی، فوق لیسانس سیاست اجتماعی یا رهبری غیرانتفاعی یا دکترای رفاه اجتماعی کسب کنید.

۲- دانشگاه دوک

دانشگاه دوک یک گواهی کارشناسی در نوآوری و کارآفرینی اجتماعی ارائه می‌کند. کلاس‌های قابل توجه در این راستا عبارتند از:

- نوآوری اجتماعی/ عملکرد و تغییر اجتماعی/ ویدیو برای تغییر اجتماعی/ مستند کوتاه صوتی/ موسیقی و کارآفرینی اجتماعی/ رهبری کردن به عنوان یک کارآفرین اجتماعی/ کارآفرینی اجتماعی در عمل

۳- دانشگاه استنفورد

در مدرسه دانش‌آموختگان تجارت دانشگاه استنفورد، شما می‌توانید گواهی مدیریت عمومی و نوآوری اجتماعی را در برنامه MBA یا MS خود تکمیل کنید. این گواهینامه دست شما را برای تمرکز بر یک صنعت خاص در بخش اجتماعی باز می‌گذارد.

۴- دانشگاه هاروارد

برنامه کسب و کار اجتماعی در مدرسه بازرگانی هاروارد، این فرصت را به دانشجویان می‌دهد تا دست به انتخاب زده و آموزش‌هایی میدانی دریافت کنند که آن‌ها را برای به کارگیری مهارت‌های کسب و کار اجتماعی در هر زمینه آماده سازد. MBA دوره‌هایی آموزشی مانند اداره کسب و کار اجتماعی و آزمایشگاه نوآوری اجتماعی ارائه می‌کند. (bill bork, 2020).

کارآفرینی اجتماعی در دانشگاه یعنی تولید و ساخت سرمایه اجتماعی که زیربنای توسعه همه‌جانبه اجتماع، اعم از ابعاد اقتصادی، سیاسی، علمی و فرهنگی است؛ به بیان دیگر مشروعیت پیدا کردن دانشگاه با انجام مسئولیت اجتماعی. در همین راستا اکثر پژوهشگران پرداختن به موضوع کارآفرینی اجتماعی را در برنامه درسی دانشگاه‌ها یک رویکرد کاملاً جدید و در حال رشد می‌دانند (nadalipour, 2019).

مأموریت دانشگاه‌ها در بستر زمان، همگام با تحولات و دگرگونی‌های جهان و در راستای هدف پاسخگویی به نیازهای اقتضائی جوامع دچار تحول شده و به سوی مشارکت در پارادایم کارآفرینانه به‌ویژه کارآفرینی اجتماعی در حال حرکت است (Kuratko, ۲۰۱۷).

پژوهش‌های زیادی در حوزه کارآفرینی اجتماعی صورت گرفته ولی در زمینه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی و یا اهمیت آن پژوهش بسیار

داوطلبان معلم» به این نتیجه دست یافت که رابطه قوی‌ای بین ویژگی‌های کارآفرینی اجتماعی معلمان کارآموز با ویژگی‌های نوآوری فردی وجود دارد.

۵- (Hirst, 2020) در مطالعه‌ای با عنوان «آموزش کارآفرینی اجتماعی در مؤسسات تحصیلات تکمیلی» به این مهم دست یافت که محتوای کارآفرینی اجتماعی در برنامه‌های دانشگاهی، از جمله برنامه‌های آماده‌سازی متخصصان مراقبت‌های بهداشتی (HC) و یافتن راه حل‌های جدید و خلاقانه برای رفع مشکلات سلامتی که یکی از تمرکزهای مهم کارآفرینان اجتماعی در حرفه‌های مراقبت‌های بهداشتی است، می‌تواند نقش اصلی و مهمی را ایفا کنند ولی متأسفانه، محتوای درسی آموزش کارآفرینی اجتماعی به اندازه برنامه‌های آکادمیک توسعه نیافته است و این آسیبی است که هر رشته دانشگاهی متحمل می‌شود.

۶- دریکوند (drikvand,2017) در پژوهشی با عنوان «مدل مفهومی کارآفرینی اجتماعی، عناصر ضروری کارآفرینی اجتماعی را در قالب عناصر ششگانه عاملان تغییر در بخش اجتماعی بیان می‌کند که این عناصر شامل شناخت و پیگیری فرصت‌های جدید در ایجاد و حفظ ارزش‌های اجتماعی/ حضور در فرایند مستمر نوآوری، تطابق و یادگیری/ فعالیت جسورانه بدون توجه به محدودیت منابع موجود/ ایجاد حس مسئولیت‌پذیری در قبال نهادهای مؤثر در ایجاد نتایج/ انتخاب مأموریت در راستای ایجاد و حفظ ارزش‌های اجتماعی/ خلق ساز و کارهای شبه‌بازاری برای افزایش مسئولیت‌پذیری خویش است.

۷- وقار موسوی (Waqar Musawi,2016) در تحقیقی دیگر که با عنوان «بررسی نقش کارآفرینی اجتماعی در توسعه عدالت اجتماعی» انجام داد، نتایج حاصل از پژوهش را چنین اعلام می‌دارد که انجام فعالیت‌های کارآفرینانه در حوزه اجتماعی، باعث شکل‌گیری و تقویت نهادهای اجتماعی شده است و کارآفرینان اجتماعی به عنوان موتور محرکه توسعه پایدار اجتماعی و اقتصادی جامعه بشری، نقش به‌سزایی

ندک است. در اینجا به تعدادی از پژوهش‌های صورت گرفته اشاره می‌کنیم:

۱- (Iris Rickhoff,2021) در پژوهشی با عنوان «آیا کارآفرینی اجتماعی (تاکنون) از دست رفته است؟ آیا فرصتی برای مؤسسات آموزش عالی است؟ شواهد و مدارک از آلمان» به این نتیجه رسیدند که زمستان ۲۰۱۹-۲۰۲۰ از مجموع ۴۲۴ مؤسسه آموزش عالی معتبر در کشور آلمان، تنها حدود ۵۳ دانشگاه اظهار داشتند که بر ادغام مفهوم پایداری و اقتصاد در راستای کارآفرینی اجتماعی تمرکز دارند ولی در کل معتقد بودند که اگرچه محتوای مربوط به کارآفرینی اجتماعی در جهان در حال افزایش است؛ استفاده صریح از این مفهوم در آلمان وجود ندارد و آموزش کارآفرینی اجتماعی به عنوان یک کل، هنوز در هیچ برنامه درسی ادغام نشده است.

۲- (Aydognmus,2021) در تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر کارآفرینی اجتماعی بر نگرش حرفه‌ای و ادراک خودکارآمدی معلمان آینده‌نگر» به این نتیجه رسید که ادراکات کارآفرینی اجتماعی معلمان آینده‌نگر به طور معناداری نگرش آنها را نسبت به حرفه معلمی و باورهای خودکارآمدی آنها پیش‌بینی می‌کند و رابطه معنادار و مثبتی دارند.

۳- در مطالعه‌ای با عنوان «یادگیری معلمان دانشجو در مورد آموزش کارآفرینی اجتماعی در هلند (Rigg & al,2020) et» به این نتیجه رسیدند که یکی از راهکارهای آموزش پایداری، ارائه آموزش کارآفرینی اجتماعی است؛ آموزشی که به مشارکت (همدلی، شفقت و مراقبت) و کارآفرینی می‌پردازد. در این تحقیق دانش‌آموزان رابطه بین همدلی، مسائل پایداری و کارآفرینی اجتماعی را درک کردند. محققان اعلام کردند که شرایط خاص بازی، شایستگی‌ها و ویژگی‌های معلم، باعث تحریک کارآفرینی اجتماعی و همدلی می‌شود.

۴- (Erden,2020) در پژوهشی با عنوان «رابطه بین نوآوری فردی و ویژگی‌های کارآفرینی اجتماعی

در حل مشکلات اجتماعی و برقراری عدالت اجتماعی دارند.

۸- رحیمیان و همکاران (rahimian et al, 2016) در تحقیقی با عنوان «تحلیل وضعیت ترویج کارآفرینی اجتماعی در نظام آموزش عالی ایران» به این نتیجه رسیدند که با توجه به تفاوت قصد کارآفرینی تجاری و اجتماعی، آنچه به عنوان مسأله در نظام آموزشی کشور به چشم می‌خورد، نحوه ترویج این مهم است و نتایج نشان داد که به کارآفرینی اجتماعی در نظام آموزشی کشور توجهی نمی‌شود و کمتر کسی با این مفهوم آشناست.

۹- در تحقیقی دیگر با عنوان «عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی اجتماعی» که در بنگلادش توسط (ommar et al, 2016) انجام شد، به این نتیجه رسیدند که چندین عامل مهم به موفقیت کارآفرینی اجتماعی کمک می‌کنند که عبارتند از: ایجاد ارزش و رفاه اجتماعی، انگیزه‌های غیرمادی، دانش، مهارت‌ها و تجربیات، ایده‌های نوآورانه، اخلاق، شبکه اجتماعی، رهبری، سیاست‌های محلی و دولتی، حمایت‌های نهادی و ...

۱۰- (double, 2016) در تحقیقی با عنوان «رویکرد جدید در آموزش عالی: آموزش کارآفرینی اجتماعی، به این نتیجه رسید که رویکرد کارآفرینی اجتماعی، رویکردی جدید در توسعه آموزش عالی است و زمینه‌ساز توسعه توانایی‌های فردی دانشجویان برای ارائه راه حل‌های ابتکاری در حل مشکلات اجتماعی است. برای تحقق و آموزش کارآفرینی اجتماعی باید مهارت خودکفایی، خلاقیت، همدلی و تفکر منطقی در دانشجویان ایجاد گردد.

۱۱- (yu wang, 2018) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر نیت کارآفرینی اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه کشاورزی تایوان» به این مهم رسید که همدلی، مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و حمایت اجتماعی و خودکارآمدی، بر نیت کارآفرین اجتماعی مؤثر است.

هدف کلی از انجام این پژوهش، طراحی مدل برنامه‌درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بر اساس الگوی اکر است. اکر معتقد است هسته اصلی (منطق) یک برنامه‌درسی معمولاً با اهداف و محتوای یادگیری در ارتباط است. این هسته اصلی عموماً متضمن ایجاد تغییراتی برای بسیاری از جنبه‌های دیگر طرح یادگیری است. با عنایت به نقش محوری منطق یا چرایی برنامه‌درسی که نقش اصل کلی یا مأموریت اصلی برنامه‌درسی است و در حکم مؤلفه‌ای جهت‌دهنده در فرایند تصمیم‌سازی برنامه‌درسی عمل می‌کند، می‌توان وضعیت آرایش عناصر برنامه‌درسی را به صورت ویژه‌ای نشان داد که در آن همه عناصر و مؤلفه‌ها، حول محور منطق اصلی برنامه‌درسی به یکدیگر متصل و مرتب‌بندند. هسته اصلی و نه رشته تار عنكبوت به قسمت‌های دهگانه یک برنامه‌درسی اشاره می‌کند که هر کدام درباره یک جنبه از یادگیری و برنامه‌دگیری فراگیران است (ajam&et al, 2017).

سؤالاتی که در این پژوهش به آن پرداخته می‌شود به شرح زیرند:

- ۱- ویژگی و مدل برنامه‌درسی کارآفرینی اجتماعی با استفاده از عناصر دهگانه اکر چگونه است؟
- ۲- آیا مدل طراحی شده برنامه‌درسی کارآفرینی اجتماعی، از منظر متخصصان برنامه‌ریزی درسی و کارآفرینی اجتماعی، از اعتبار لازم برخوردار است؟

روش پژوهش:

این پژوهش جزء پژوهش‌های کیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی و مقوله‌بندی قیاسی (تحلیل محتوای جهت‌دار) بوده است؛ تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگو و مدل شناخته شده دانست. گاه نظریه یا تحقیقات قبلی درباره یک پدیده که مطرح‌کننده کم هستند و یا کامل نیستند و یا به توصیف‌های بیشتری نیازمندند. در این حالت محقق

جامعه و روش نمونه‌گیری و ابزار پژوهش:

مشارکت‌کنندگان شامل استادان و متخصصان کارآفرینی اجتماعی، تمام اعضای هیأت علمی رشته‌های جامعه‌شناسی، کارآفرینی و برنامه‌ریزی درسی دانشگاه‌های آزاد و دولتی استان تهران بوده‌اند. معیارهای انتخاب تعداد مشارکت‌کنندگان، اشباع نظری بود؛ بر این اساس، مصاحبه با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و تکنیک گلوله برفی انجام شد. داده‌ها پس از مصاحبه با ۱۷ نفر به اشباع رسید. ابزار پژوهش جمع‌آوری داده‌ها نیز با استفاده از مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته انجام شد که در آن از تمام مشارکت‌کنندگان سؤال‌های مشابهی مبنی بر ویژگی‌های برنامه‌درسی بر اساس عناصر برنامه‌درسی اکر پرسیده شد مانند «به نظر شما محتوا در برنامه‌درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی چه ویژگی‌ای می‌تواند داشته باشد؟ از چه روش‌های تدریسی می‌توان استفاده کرد؟ نظر خود را در مورد ویژگی زمان و مکان در این برنامه‌درسی بگویید.»

در جدول زیر تعداد مشارکت‌کنندگان به تفکیک رشته، جنسیت و مرتبه علمی آمده است:

جدول ۱- گزارش جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

رشته		مرتبه		جنسیت	
۵	برنامه‌ریزی درسی	۱	استاد	۴	زن
۴	کارآفرینی	۷	دانشیار	۱۳	مرد
۵	کارآفرینی اجتماعی	۹	استادیار		
۳	جامعه‌شناسی				

گذاشته شد، یافته‌های نهایی نیز در اختیار تعدادی از مشارکت‌کنندگان قرار گرفت تا یافته‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد.

کیفی، روش تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار را برمی‌گزیند. این روش را معمولاً بر اساس روش قیاسی تقسیم‌بندی می‌کنند؛ هدف تحلیل محتوای جهت‌دار، گسترش مفهومی چارچوب نظریه است؛ این چارچوب به طرح کدگذاری اولیه و ارتباط بین کدها کمک می‌کند (Iman & Noushadi, 2012). در این پژوهش، ابتدا اطلاعات و داده‌های حاصل از مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته جمع‌آوری شده و با روش کدگذاری باز و محوری کدگذاری شد. در بخش دوم برای اعتباربخشی مدل اولیه از روش دلفی استفاده شد. روش دلفی به شیوه‌های مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. یکی از کاربردهای این روش، برای نظرخواهی از خبرگان و متخصصان برای تأیید اعتبار مدل‌ها و الگوهایی که از پژوهش منتج شده است، می‌باشد. در این مرحله از نمونه‌گیری هدفمند ملاک‌محور که یکی از شیوه‌های نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی است، استفاده شد. در این شیوه نمونه‌گیری، نمونه‌ها بر اساس ملاک‌های مشخصی شناسایی می‌شوند (ajam&et al, 2017). در ادامه روند اعتباربخشی، اصلاحات لازم بر اساس نظرات افراد متخصص انجام شد و در نهایت مدل برنامه‌درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بر اساس الگوی اکر تدوین و طراحی شد.

اعتباریابی داده‌ها در بخش کیفی:

الف) اعتباریابی توسط مصاحبه‌شوندگان: برای اعمال این روش، علاوه بر اینکه متن مصاحبه و کدهای مستخرج از مصاحبه‌ها با مشارکت‌کنندگان در میان

(عناصر برنامه درسی اگر) قرار داد؛ خروجی این مرحله، طراحی مدل اولیه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی بود. سپس برای اعتباربخشی مدل طراحی شده برنامه درسی بر اساس الگوی اکبر، مدل پیشنهادی به متخصصان برنامه درسی و کارآفرینی اجتماعی ارائه شد و نظر آنان درباره هر یک از عناصر جمع‌آوری شد. در این مرحله نمونه بر اساس ملاک‌هایی مانند مدرک تحصیلی Ph.D، آگاهی از دانش موضوعی (تألیف مقاله و کتاب و...) و تجربه عملی در زمینه کارآفرینی اجتماعی انتخاب شد. در پایان اصلاحات ذکر شده توسط متخصصان انجام و مدل نهایی برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بر اساس الگوی اکبر طراحی شد.

یافته‌ها:

در مصاحبه نیمه ساختاریافته از ۴ گروه متخصص پس از توصیف و تفسیر غنی، در مجموع پاسخ مصاحبه‌شوندگان درباره عناصر برنامه در قالب ۱۷۹ مفهوم استخراج شد که پس از انجام کدگذاری باز به ۹۹ مقوله دست یافتیم. در مرحله دوم و در کدگذاری محوری نیز ۹۹ مقوله به مجموع ۸۶ خرده‌مقوله تبدیل شد. در جدول زیر به تفکیک هر عنصر، تعداد مقوله و خرده‌مقوله آمده است:

جدول ۱ - نتایج تعداد مقوله و خرده‌مقوله حاصل از مصاحبه به تفکیک هر عنصر

عناصر	هدف	محتوا	فعالیت یادگیری	گروه‌بندی	مواد و منابع	معلم	زمان	مکان	ارزشیابی	منطق	جمع
مقوله	۳۱	۱۳	۶	۶	۸	۷	۴	۱۰	۷	۷	۹۹
خرده مقوله	۱۳	۱۶	۷	۵	۷	۱۰	۸	۶	۸	۶	۸۶

قرار داده شد تا مدل اولیه طراحی شود. جدول زیر مدل اولیه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی است که در قالب جدول و به تفکیک هر عنصر تشریح شد.

ب) سه سوسازی: در این روش هم اطلاعات مورد نیاز از چند گروه متفاوت و مرتبط شامل متخصصان کارآفرینی اجتماعی، اعضای هیأت علمی کارآفرینی، برنامه‌ریزی درسی و جامعه‌شناسی جمع‌آوری شد.

ج) مرور هم‌تا: در این راستا دو تحلیلگر کیفی به طور جداگانه داده‌ها را کدگذاری و تحلیل کردند.

د) برررسی انتقال‌پذیری: نتایج نهایی با سه نفر از متخصصان و اعضای هیأت علمی خارج از گروه مصاحبه‌شوندگان در میان گذاشته و میزان توافق آنها بررسی شد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:

در این پژوهش که از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد قیاسی (تحلیل محتوای کیفی جهت دار) و روش کدگذاری باز و محوری انجام شد، بدین صورت عمل شد که در مرحله اول، تحلیل داده‌ها بر مبنای کدگذاری باز انجام شد؛ به این شکل که اولین متن یا داده‌ای که به دست آمد با عنوان نکات کلیدی کدگذاری شد. مجموعه‌ای از مقوله‌ها، خروجی کدگذاری باز بود. در مرحله دوم پس از استخراج مقوله‌ها به روش کدگذاری محوری نسبت به استخراج زیرمقوله اقدام شد. آنگاه محقق دانش جدید را طبق رویکرد قیاسی در چارچوب نظری که دیگران ساختند

نتایج حاصل از کدگذاری باز و محوری که شامل مقوله و خرده‌مقوله است، طبق رویکرد قیاسی (تحلیل محتوای جهت‌دار) در چارچوب نظری برنامه درسی اکبر

جدول ۲- نتایج تحلیل محتوای جهت‌دار پس از کدگذاری باز و محوری
(مدل اولیه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی)

خرده‌مقوله	عناصر
	<p>هدف</p> <p>الف) دانش: - یادگیری توسعه پایدار (رشد اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی به طور همزمان) - یادگیری شناخت دقیق مسائل اجتماعی - آشنایی و یادگیری ویژگی‌های افراد کارآفرین اجتماعی - یادگیری قانون‌های اقتصادی، حقوقی، اجتماعی و فرهنگی ب) نگرش: - ایجاد حس مسئولیت اجتماعی - ایجاد روحیه فضیلت (نوع‌دوستی، ارزش‌آفرینی، داوطلبانه و بشردوستانه) ج) مهارت: - شناخت شرایط کارآفرینی اجتماعی - شکوفا نمودن توان بالقوه دانشجویان در زمینه توسعه و تحول اجتماعی - یادگیری مهارت‌های زندگی (فردی و اجتماعی) - مدیریت خطرپذیری و ریسک‌پذیری - یادگیری کشف فرصت - توانایی استفاده خلاق و بهینه از منابع محدود - رهبری اجتماعی تأثیرگذار</p>
	<p>محتوا</p> <p>الف) اقتصادی: - دانش اقتصادی و مالی - بازاریابی ب) اجتماعی: - دانش ایده‌پردازی - جذب حامی - دانش کار تیمی - دانش بین فرهنگی و اجتماعی - دانش سواد رسانه‌ای و شبکه مجازی - نوآوری اجتماعی - دانش کار (حقوق کار، جامعه‌شناسی کار، اقتصاد اجتماعی و حقوق اجتماعی) ج) روان‌شناسانه: - دانش شناخت ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری و مهارتی کارآفرینان اجتماعی - دانش تقویت انگیزه - مهارت فن سخنوری - دانش برنامه‌ریزی - تحمل شکست - خلاقیت - لذت‌بخش بودن محتوا</p>
	<p>زمان</p> <p>- زمان‌بندی فعالیت‌ها به طور رسمی و در دانشگاه - زمان‌بندی فعالیت‌ها به طور غیر رسمی و خارج از دانشگاه - زمان‌بندی فعالیت‌ها به طور رسمی و غیر رسمی و درون و خارج از دانشگاه - زمان‌بندی فعالیت‌ها به صورت واحد تئوری بیشتر و عملی کمتر - زمان‌بندی فعالیت‌ها به صورت واحد تئوری کمتر و عملی بیشتر - زمان‌بندی فعالیت‌ها فقط به صورت واحد تئوری - زمان‌بندی فعالیت‌ها فقط به صورت واحد عملی</p>
	<p>مکان</p> <p>- طراحی محیط آموزشی نزدیک به زمینه فعالیت - استفاده از فضای داخلی دانشگاه برای آموزش بهتر - استفاده از فضای خارج دانشگاه به صورت زیر: الف) مکان‌های دولتی و نیمه دولتی.</p>

عناصر	خرده‌مقوله
	(ب) مکان‌های خصوصی (ج) مکان‌های دارای مشکلات و مسائل اجتماعی (د) منزل مسکونی برای انجام کارهای کارآفرینی اجتماعی
مواد و منابع آموزشی	- کتاب - مقالات و کنفرانس‌های علمی - فیلم‌های مستند آموزشی و تجربی - برگزاری کارگاهها و دوره‌های آموزشی - سایت‌های کارآفرینی اجتماعی ایرانی و خارجی - وبینار و دوره‌های آموزش مجازی سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزشی - منابع مرتبط با زمینه علائق و نیازهای دانشجو
فعالیت‌های یادگیری	- پژوهش محوری - مباحثه و مناظره - مشارکت مبتنی بر همیاری - پرسش و پاسخ - هدف آزاد - ایفای نقش - فعالیت‌های هنری مرتبط
گروه‌بندی	- گروه‌بندی مکمل با توجه به مهارت اعضا - گروه‌بندی مکمل بر اساس علائق - گروه‌بندی مکمل بر اساس نیازها - گروه‌بندی بر اساس جنسیت - گروه‌بندی بر اساس رشته تحصیلی
ارزشیابی	- خود ارزیابی - ارزشیابی آمیخته (کمی و کیفی) - ارزشیابی عملی - ارزشیابی تئوری - ارزشیابی گروهی - ارزشیابی فرایندی - ارزشیابی از استعدادها و علائق دانشجویان
مدرس	شرایط عمومی: - آشنا با علم روان‌شناسی شخصیت - آموزشگر و سپس تسهیل‌کننده - توانایی استعدادیابی اختصاصی: - آشنا به فعالیت‌های کارآفرینی اجتماعی - تجربه کاری در زمینه کارآفرینی اجتماعی - ارتباط دانشجویان با محیط‌های کارآفرینی اجتماعی - دارای هوش و بصیرت اجتماعی - توانایی بالفعل نمودن ظرفیت‌های بالقول دانشجویان برای بازار کار - خلاق و توانایی انتقال به دانشجویان
منطق	- توسعه و ارتقای فرهنگ کارآفرینی اجتماعی در جامعه - شناخت دقیق و حل نیازها و مشکلات جامعه - گسترش عدالت اجتماعی - رشد متوازن و توسعه همه‌جانبه در جامعه - کمک به اقتصاد جامعه

تشریح شده است، به هفت نفر از متخصصان برنامه‌ریزی درسی و کارآفرینی اجتماعی، طبق ملاک‌های مطرح

در پایان برای اعتباربخشی مدل برنامه‌درسی کارآفرینی اجتماعی به‌دست آمده که در قالب جدول

فقط چند نظر اصلاحی داشتند که اصلاحات لازم از مدل اولیه (جدول ۲) انجام شد و مدل نهایی طبق شکل زیر به دست آمد:

شده در قسمت روش پژوهش، مراجعه شد و هریک از آنها طی مصاحبه‌های مستقل، فرآیند پژوهش را مورد تأیید قرار دادند و دارای نظر مثبتی به مدل بودند و

محدودیت‌های تحقیق:

محدودیت‌های پژوهش به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند که شامل روش‌شناسی تحقیق و مشکلات پژوهشگران می‌شود. در این پژوهش، به دلیل مقارن شدن ایام همه‌گیری کرونا با انجام مصاحبه‌ها و سایر مراحل پژوهش، موارد زیر محدودیت تحقیق بود:

الف) عدم استقبال از مصاحبه حضوری با متخصصان
ب) محدود کردن مشارکت‌کنندگان به استادان و متخصصان در تهران به دلیل محدودیت‌های جاده‌ای

ج) کمبود پژوهش‌های مرتبط با آموزش و یا ارائه مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی و تقریباً عدم پژوهش در حوزه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی

در راستای کاهش محدودیت در بند الف و ب، با تعدادی از متخصصان و استادان از طریق مصاحبه‌های تلفنی، ایمیل و تماس تصویری از طریق پیام‌رسان‌ها (واتساپ و ایتا و ..) مصاحبه انجام شد تا ارتباط برای پرسش و پاسخ بهتر و کامل‌تر انجام شود.

برای کاهش محدودیت در بند ج، به پژوهش‌های مرتبط با لزوم آموزش کارآفرینی اجتماعی و ضرورت آن در جامعه و حوزه‌های مختلف پرداخته شد و عدم پژوهش در حوزه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی و نیاز آن در جامعه، خود دلیلی بر انجام پژوهش در این زمینه شد.

بحث و نتیجه‌گیری:

پویایی دانشگاه در گرو هوشمندی دقیق و موشکافانه آن نسبت به زمان و فضای است که در آن قرار دارد که مسئولیت و نقش اخلاقی و مدنی دانشگاه را در راستای تربیت شهروندان مسئول اجتماعی واداشته است؛ آموزش دانشجوی کارآفرین اجتماعی که دارای دغدغه‌های حل مسائل و مشکلات مردم و جامعه باشد از اهم فعالیت‌های دانشگاه است.

هدف از انجام این پژوهش، طراحی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بود. بر اساس پیشینه مطرح شده در پژوهش (Iris

rahimian et (Hirst, 2020) & (Rickhoff,2021)

از آنجا که در ایران و سایر کشورها در حوزه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی پژوهشی صورت نگرفته است و فقط در بعضی دانشگاهها که در متن به آن اشاره شد (bork,2020) bill ، به صورت فوق برنامه و بدون ارائه یک مدل برنامه درسی منسجم و علمی آموزش انجام می‌شود؛ برای ارتقای فرهنگ کارآفرینی اجتماعی و تربیت نیروی کارآفرینی اجتماعی نیاز به آموزش وجود دارد و آن هم جز با طراحی مدل برنامه درسی و آموزش آن در مدارس و دانشگاهها امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین در این پژوهش به این مهم پرداخته شد. با توجه به عناصر دهگانه اکر و مدل نهایی به‌دست آمده، به توضیح هر یک از عناصر می‌پردازیم:

در عنصر هدف، اکثر مصاحبه‌شوندگان بر موضوعات اجتماعی تأکید کردند از قبیل آشنایی با مسائل و مشکلات اجتماعی، عدالت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مدیریت ریسک اجتماعی، ارزش اجتماعی و موضوعات دیگر از قبیل مهارت‌های فردی و اجتماعی، مدیریت محدود منابع موجود و آشنایی با کارآفرینی اجتماعی که موضوعات فوق را می‌توان در تحقیقات اشاره شده در متن مشاهده نمود از جمله: آشنایی با مفهوم کارآفرینی تجاری و اجتماعی در تحقیق (rahimian,2016)، ایجاد ارزش اجتماعی، مدیریت محدودیت منابع موجود و مسئولیت‌پذیری در تحقیق (derikvand,2017) و ایجاد عدالت اجتماعی در پژوهش (vaghar musavi et al,2016).

در عنصر محتوا موارد متفاوتی از جمله موارد زیر مطرح شد که تقریباً تمام مصاحبه‌شوندگان برای محتوا بعدهای اجتماعی و روان‌شناختی و اقتصادی را در نظر می‌گرفتند. محتواهای پیشنهادی شامل بازاریابی، دانش کار، دانش برندینگ، دانش اقتصادی و مالی (اقتصادی)، دانش بین فرهنگی و اجتماعی، دانش کار تیمی، نوآوری اجتماعی، دانش ایده‌پردازی، جذب حامی، دانش برنامه‌ریزی، تقویت انگیزه و تحمل شکست و .. (روان‌شناختی) بود که آنها را در پژوهش‌های (bill

اجتماعی و یک نفر هم منازل مسکونی دانشجویان را به دلیل ایجاد کسب و کارهای خانگی در شرایط کرونایی اعلام نمود.

عنصر فعالیت‌های یادگیری، عنصر دیگری است که به روش‌های یادگیری و تدریس می‌پردازد شامل روش پرسش و پاسخ، ایفای نقش، مباحثه و مناظره، فعالیت‌های هنری مرتبط، مشارکت مبتنی بر همیاری و هدف آزاد.

عنصر مواد و منابع آموزشی هم عنصر هفتم از عناصر دهگانه اکر است که با استفاده از آن به آموزش محتواهای مرتبط پرداخته می‌شود. متخصصان موارد زیر را پیشنهاد نمودند:

سایت‌ها و سامانه‌های آموزشی و کانال‌ها و صفحه‌های مجازی کارآفرینی اجتماعی ایرانی و خارجی که به دلیل توجه ویژه به آموزش‌های مجازی در دنیا به دلیل شیوع ویروس کرونا مرسوم شده است. فیلم‌های مستند آموزشی، مقالات و ژورنال‌ها و همچنین برگزاری وبینار و دوره‌های آموزشی و کتاب از موارد دیگر به عنوان منابع و مواد آموزشی بودند.

در عنصر گروه‌بندی هم نظرات متخصصان برنامه‌ریزی درسی بیشتر مطرح شده بود. گروه‌بندی‌های مکمل مختلفی پیشنهاد شد که بر اساس مهارت‌های اعضا، نیاز دانشجویان، گروه‌های آموزشی و همچنین بر اساس علاقه و جنسیت در نظر گرفته می‌شد.

عنصر ارزشیابی که یکی از عناصر مهم در مدل‌های برنامه‌درسی است؛ در این مدل برخی استادان و متخصصان به ارزشیابی تئوری، عملی، آمیخته (کمی و کیفی) و طرح دانشجویی تأکید کردند و تعدادی هم به ارزشیابی گروهی، فرایندی، نامحسوس و غیر مستقیم پرداختند و تعدادی هم بر خودارزیابی و مد نظر قرار دادن استعداد و علائق دانشجویان تأکید کردند.

عنصر منطق که مهمترین عنصر در الگوی اکر (تارکنبوتی) است و به دلیل آنکه در مرکز این الگو قرار دارد مورد تأکید کلیه متخصصان و مصاحبه‌شوندگان بود و موارد زیر به عنوان ویژگی آن

(Bork, 2020) & (Ommar et al., 2016) می‌توان یافت.

از آنجا که متأسفانه در بعضی از دانشگاه‌های معتبر دنیا مانند استنفورد، دوک، پنسلوانیا و هاروارد و ... محتوایی با موضوع کارآفرینی اجتماعی به صورت فوق برنامه و خودجوش به دانشجویان آموزش داده می‌شود و همچنین آموزش آنها بر اساس عناصر برنامه‌درسی، الگو و مدل خاصی نیست؛ درباره‌ی عناصر دیگر بجز هدف و محتوا، پژوهشی که بتوان به آن استناد کرد موجود نیست؛ بنابراین در سایر عناصر برنامه‌درسی فقط به بیان ویژگی هر عنصر از دیدگاه متخصصان برنامه‌درسی می‌پردازیم:

عنصر مدرس، عنصر سومی است که به آن پرداخته شد؛ ویژگی‌های مختلفی توسط مصاحبه‌شوندگان اعلام شد از جمله: آموزشگر، تسهیلگر، دارای تجربه کارآفرینی اجتماعی، آشنا با محیط کارآفرینی اجتماعی، دارای شناخت استعداد بالقوه و توانایی بالفعل نمودن آن، خلاق و ...

عنصر زمان، عنصر دیگری است که مصاحبه‌شوندگان با عنوان رسمی و غیر رسمی و هم به صورت واحد تئوری و عملی نظرات تخصصی خود را در این باره اعلام کردند. تعدادی از آنها موافق رسمی بودن و در دانشگاه و تعدادی هم به طور غیر رسمی و در خارج دانشگاه و تعدادی هم اعلام کردند به هر دو صورت رسمی و غیر رسمی باشد. در مورد واحد درسی هم تعدادی موافق واحد عملی بیشتر و برخی هم موافق واحد تئوری بیشتر و بعضی از متخصصان هم یکسان بودن واحدها را اعلام کردند.

عنصر فضا و مکان، عنصری است که به مکان آموزش و یادگیری توجه می‌کند. بیشتر مصاحبه‌شوندگان به غیر از فضای داخل دانشگاه، موافق فضاهای خارج از دانشگاه، چه دولتی و چه خصوصی بودند و تعدادی هم مکان‌های دارای مسأله اجتماعی را به دلیل اهمیت حل مشکلات مد نظر قرار دادند. تعداد اندکی هم خوابگاه دانشجویی را برای رفع مشکلات

مطرح شد: شناخت دقیق مشکلات جامعه و حل به‌موقع آن که از اهمیت بالایی در منطق برخوردار است. گسترش عدالت اجتماعی، رشد متوازن و توسعه همه‌جانبه در جامعه، کمک به اقتصاد جامعه و در نهایت ارتقای فرهنگ کارآفرینی در جامعه از دیگر موارد عنصر منطق به حساب آمدند.

رشد و تربیت افراد برخوردار از شاخصه‌ها و ویژگی‌های کارآفرینی اجتماعی، هیچ‌گاه به خودی خود اتفاق نمی‌افتد، این مهم نیازمند جریان آموزشی هدفمند و قبول مسئولیت توسط نظام آموزشی و نهادهای وابسته به آن در سطوح و مقاطع تحصیلی مختلف به‌ویژه در مقطع آموزش عالی است. تدوین‌کنندگان برنامه درسی دانشگاهی در قرن ۲۱ باید به این نکته توجه داشته باشند که در ارائه برنامه درسی مناسب، نه تنها خط‌مشی‌های داخلی سازمان‌ها بلکه واقعیات جهانی و شرایط دنیای کنون را نیز باید مد نظر قرار دهند. برنامه‌های درسی در راستای اهداف و رسالت دانشگاهی، باید پاسخگوی شرایط و دغدغه‌های فعلی و آینده باشد و نقش سازنده‌ای در حل مسائل و رشد جامعه ایفا نماید و رشته‌های مختلف را در راستای نیازها و تحولات قرار داده، به نحوی که از جامعیت و مناسبت لازم برخوردار بوده و ضمن پاسخگویی و توجه به نیازهای فردی دانشجویان، به مشکلات اجتماعی و ارزشها و میراث فرهنگی نیز بپردازد (kaghani zadeh&fathivajargah,2018:12).

گفتنی است که در سند اسلامی شدن دانشگاه‌ها و در تفاهم‌نامه مشترک بین وزارت علوم و معاونت ریاست جمهوری در امور زنان و خانواده مورخ ۹۶/۱۲/۲۶، به موضوع کارآفرینی و موضوعات اجتماعی در دانشگاه‌ها توجه ویژه‌ای شده است. در ضمن بر اساس بند «ب» از ماده ۶۴ قانون پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، دولت موظف است نسبت به تحول و ارتقای علوم انسانی در دانشگاهها در ابعاد اسلامی‌سازی، بومی‌سازی، کارآمدی و روزآمدی، با ایجاد تغییرات یا

اصلاحات در امور مربوط به سرفصل‌ها و کتاب‌های درسی و تربیت استاد و انتخاب دانشجو اهتمام لازم را به عمل آورد و آن را در اولویت قرار دهد (قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۹۵/۱۲/۱۴ مجلس شورای اسلامی). در ضمن این مطلب یکی از مهم‌ترین مباحث امروز مخصوصاً در حوزه کارآفرینی و دانشگاه‌های نسل سوم مورد تأکید وزارت علوم است و همچنین بیانیه‌ای که وزیر علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۹۹ و با عنوان «دانشگاه‌های جامعه‌محور و کارآفرین» اعلام نمودند، به اهمیت این موضوع می‌افزاید.

در حال حاضر دانشگاهها در حوزه کارآفرینی، فعالیت‌ها و اقداماتی را انجام می‌دهند ولی در هیچ دانشگاهی در حوزه کارآفرینی اجتماعی قدمی برداشته نشده است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود مدل برنامه درسی طراحی شده در این پژوهش، به عنوان مدلی برای طراحی و تدوین واحد درسی کارآفرینی اجتماعی به عنوان واحد اختیاری به دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد در دانشگاهها ارائه شود تا بتوان نگرش آنها را در حل مشکلات و مسائل جامعه در زمینه‌های مختلف مشکلات اجتماعی مانند فقر، بیماری، بی‌سوادی، تخریب محیط زیست، نقض قوانین حقوق بشر، فساد و... تغییر داد و فرهنگ کارآفرینی اجتماعی را در جامعه توسعه بخشید. همچنین دانشجویان باید بتوانند مهارت‌ها و توانایی‌های مفیدی را در این زمینه کسب نمایند تا شاهد جامعه‌ای با افراد توانمند و کارآفرین اجتماعی باشیم که برای حل مشکلات و مسائل به کمک دولت‌ها برخاسته و جامعه را به سوی توسعه پایدار سوق می‌دهد. برای ایجاد و توسعه کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی و در نهایت جامعه، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- برگزاری دوره‌های آموزشی و عملی کارآفرینی اجتماعی در دانشگاهها و مدارس به صورت فوق برنامه
- حمایت از طرح‌های کارآفرینی اجتماعی و آموزش آن توسط دولت در حل مشکلات و آسیب‌های جامعه

- social entrepreneurship in the Imam Khomeini Relief Committee, Journal of Management and Entrepreneurship Studies, Volume 3, Number 1. (in Persian)
- Doble, L. (2016). A new approach in higher education: Social entrepreneurship education. Management, Enterprise and Benchmarking in the 21st Century, 227-237.
- Erden, Ali; Erden, Hale (2020). The Relationship between Individual Innovation and Social Entrepreneurship Characteristics of Teacher Candidates. International Journal of Curriculum and Instruction, v12 spec iss p185-206 .
- Fathi Vajargah, Kourosh; Musapour, Nematollah and Yadegarzadeh, Gholamreza. (2014). Curriculum planning in higher education, Tehran: Mehraban Nashraf Book Institute, p. 9. (in Persian)
- Hirst, Sandra; Stares, Rebecca; LeNavenec, Carole Lynne (2020). Social Entrepreneurship Education within Post-Secondary Institutions. Papers on Postsecondary Learning and Teaching, v4 p76-84 .
- Iris Rickhoff-Fischer, Christoph Schank and Arne Ortlund (2021). Is Corporate Social Entrepreneurship a (So Far) Missed Opportunity for Higher Education Institutions? Evidence from Germany from Germany. Sustainability, 13, 13965
- Iman, M.T; Noushadi, M.R (2012). Qualitative content analysis, Pazhuhesh, Vol.3. No.2, Fall & Winter 2012. (in Persian)
- Khaghanizadeh, Morteza and Fathi Vajargah, Kourosh. (2018). University Curriculum Patterns. Journal of Education Strategies of Baqiyatallah Medical Sciences Education and Development Center, First Year, No. 2, pp. 19-19. (in Persian)
- Kiaei Jamal, Seyed Mehdi; Musipour, Nematullah; Fathi Vajargah, Cyrus and Khorasani, Abasalat (2018). The evolution of curricula in the Iranian higher education system. Journal of New Educational
- اعطای فرصت مطالعاتی به استادان متخصص برای پژوهش‌های مورد نیاز کارآفرینی اجتماعی و توسعه پایدار.
- برگزاری دوره‌های آموزشی توسط استادان و متخصصان کارآفرینی اجتماعی برای سایر استادان و معلمان برای ارتقای علمی و تربیت و آموزش دانشجویان و دانش‌آموزان به عنوان کارآفرینان اجتماعی.

منابع

- Ajam, Ali; Jafarisuny, Akbar; Akbariboorang, Mohammad. (2017). Design blended learning curriculum for higher education based on the akker pattern. Research in Curriculum Planning Vol 14. No 26 (continus 53) summer 2017, Pages 1-16. (in Persian)
- Amini, Mohammad; Tamnaeifar, Mohammad Reza and Gholami Alavi, Sedigheh. (2013). Assessing students' entrepreneurial abilities; rethinking higher education curriculum missions - Journal of Entrepreneurship Development, Volume 6, Number 1, pp. 145-164. (in Persian)
- Aydogmus, Mevlut (2021). Investigation of the Effect of Social Entrepreneurship on Professional Attitude and Self-Efficacy Perception: A Research on Prospective Teachers. Studies in Higher Education, v46 n7 p1462-1476.
- Azizi, Mohammad and Malajardi, Maryam (2017). Social Entrepreneurship Financing Methods, Journal of Financial Research, Faculty of Management, University of Tehran, Volume 19, Number 1. (in Persian)
- Elami, Farnoosh and Rahimian, Hamid. (2014). Strategies for training and development of social entrepreneurs in Iran, Quarterly Journal of Human Resources Training and Development, No. 2, p.104. (in Persian)
- Drikvand, Alireza and Shahriari, Jamshid (2017). Explaining the conceptual model of

- Thoughts - Faculty of Educational Sciences and Psychology, Al-Zahra University, Volume 14 - Number 2, pp. 41-76. (in Persian)
- Kuratko, D.; McMullen, J. S.; Hornby, J. S. & Jackson, C. (2017). Is your organization conducive to the continuous creation of social value? Toward a social corporate entrepreneurship scale. *Business Horizons*. 60(3). 271-283.
- Maleki, Rasol; Choghakhor Yeilagh; Hamido Ahmadvand, Mustafa (2015). "Study of Social Entrepreneurship Characteristics in Government Organizations (Case Study: General Department of Nomadic Affairs of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province)". *Quarterly Journal of Welfare Planning and Social Development*, No. 25, Winter 2015. (in Persian)
- Malekipour, Ahmad; Mirjaleli, Seid Mohammad Ali; Moghimi Firouzabad, Masoumeh (2019). Adaptability and the Pathway of Optimal Framework in Curriculum Elements of Entrepreneurship Education within Higher Education from Schiro's Curriculum Ideologies. *Research in Curriculum Planning*. Vol 16. No 35 (continus 62), Pages 20-39. (in Persian)
- Manyaka, S. J., (2015). 'Social entrepreneurship: A solution for transforming the disadvantaged community of Nellmapius', *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 71(3).
- Nadalipour Palki, Hassan; Karimi, Fariba and Nadi, Mohammad Ali. (2019). Explaining the background conditions for the development of social entrepreneurship in Iranian universities and institutions of higher education, *Quarterly Journal of Leadership and Educational Management*, No. 2, pp. 267-284. (in Persian)
- Omar, F. M., & Nazmul, H., & Islam, N. (2016). "Factors Influencing the Development of Social Entrepreneurship in Bangladesh." 18 Pages Posted.
- Rahimian, Hamid; Abbaspour, Abbas and Davoodi Rad, Daniel. (2016). Analysis of the status of promoting social entrepreneurship in the Iranian higher education system. *International Conferences on New Research in Management, Economics and Accounting*, St. Petersburg, Russia, 14-1. (in Persian)
- Rigg, Elizabeth; van der Wal-Maris, Stella (2020). Student Teacher Learning about Social Entrepreneurship Education - A Dutch Experimental Study in Primary Teacher Education Discourse and Communication for Sustainable Education, v11 n1 p41-52.
- Sohrabi, Omid; Zainalipour, Hossein; Hemmati, Alireza; Samavi, Abdolvahab (2021). Providing a Model of Uncertainties in Higher Education Curriculum Areas. *Research in Curriculum Planning* Vol 18. No 41 (continus 68), Pages 86-102. (in Persian)
- Talebzadeh, Nobarian and Fathi Vajargah, Cyrus. (2004). *Specialized topics of curriculum planning*, first edition, Tehran, Ayizh Publications. (in Persian)
- Waqar Musawi, Majid; Quds Alavi, Anusha and Abbasi, Misib. (2016). Investigating the role of social entrepreneurship in the development of social justice, *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*. Third Year, No. 2, pp. 59-76. (in Persian)
- Yu, T., Jiun-Hao, W. 2018. "Factors affecting social entrepreneurship intentions among agricultural university students in Taiwan." *International Food and Agribusiness Management Review*, Volume 19 Issue 4, 1-12.
- <https://www.classy.org/blog/social-entrepreneurship-programs-23-universities-paving-the-way/2020>